

УДК 159.942-057.87-055.2

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-2.9>**А. Е. Мелоян**кандидат психологічних наук,
професор кафедри прикладної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»**С. А. Севян**студентка IV курсу факультету психології, економіки та управління
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»**І. Е. Боженко**магістрантка II курсу факультету психології, економіки та управління
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ НА НЕВРОТИЧНІ ПОТРЕБИ В ДІВЧАТ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ

У статті досліджуються психологічні особливості впливу захисних механізмів на невротичні потреби в дівчат студентського віку. На основі теоретичного аналізу автори розглядають невротичні потреби як ірраціональні способи вирішення проблем, що викликаються базовою тривогою і спрямовуються на задоволення неадекватних потреб.

Психологічний захист – система регуляторних механізмів, що служать для усунення або зведення до мінімуму негативних, травмуючих особистість переживань, пов'язаних із внутрішніми або зовнішніми конфліктами, станами тривоги чи дискомфорту. Психологічний захист завжди функціонує несвідомо.

Експериментальне дослідження впливу захисних механізмів на невротичні потреби в дівчат студентського віку виявило потреби в позитивній афектації і схваленні з боку оточуючих; у партнерстві; в необхідності бути об'єктом захоплення; у самодостатності і незалежності. Усі ці перераховані потреби носять невротичний характер і є ригідними для особистості. Невротичні особи діють недостатньо адаптивно. Вони вибирають для себе одну потребу і намагаються задовольнити її у всіх можливих ситуаціях соціальної взаємодії.

Авторами були виявлені також домінуючі захисні механізми: проекція, раціоналізація і компенсація. Дівчата студентського віку більш схильні бути некритичними до своїх недоліків і з легкістю помічають їх тільки в інших, звинувачуючи оточуючих в особистих проблемах. Завдяки раціоналізації випробувані іноді виправдовують свої думки і почуття, які в дійсності є неприйнятними. Даний механізм допомагає зберігати самоповагу, уникати відповідальності.

Під час дії механізму захисту має місце компенсація, яка проявляється у спробах знайти відповідну заміну реальної чи уявної вади. У дівчат студентського віку частіше за все долається за допомогою присвоєння собі властивостей, цінностей іншої особистості. При цьому запозичені установки приймаються без переструктурування і тому не стають частиною самої особистості.

Авторами встановлено на статистично достовірному рівні, що невротичні потреби взаємовпливають на механізми психологічного захисту в дівчат студентського віку.

Ключові слова: захисні механізми, проекція, компенсація, раціоналізація, невротичні потреби, базальна тривога.

Постановка проблеми. Проблема пошуку психологічних засад невротизації особистості та способів її подолання не втратила своєї актуальності й сьогодні. Досить часто невротичні розлади залишаються нерозпізнаними, а люди, які страждають від цих хворобливих станів, не отримують вчасної психологічної допомоги. Це пов'язано з тим, що страх і тривога постійно виникають в умовах сучасного темпу життя, зайнятості людини, навіть за умов нормального розвитку особистості. Невротичні потреби характеризу-

ються рядом стратегій для подолання базальної тривоги, багато з яких, у загальному підсумку, стають добре засвоєними рисами особистості. Однак вони можуть привести до неврозів, тому що потреби, що лежать в основі цих стратегій, не завжди раціональні або адекватні. Щоб впоратися з відчуттям недостатньої безпеки, безпорадності і страху перед навколишнім світом, індивід вдається до різних захисних стратегій [6; 7]. На нашу думку, невротичні потреби є нормальними, природними, якщо проявляються адекватно до ситу-

ації й у розумних межах. Невротична особистість відрізняється неадекватністю сили даних потреб, що зумовлює непослідовність і невірноваженість її поведінки. Базисні риси невротичних характерів зумовлені труднощами соціалізації особистості та її асиміляції в культурному середовищі.

З нашої точки зору, істотний вплив на невротичні стани особистості можуть мати захисні механізми.

Захисні механізми психіки служать для усунення або мінімізації негативних, травмуючих переживань. Ці переживання можуть бути пов'язані з внутрішніми або зовнішніми конфліктами, станами тривоги чи дискомфорту. Захисні механізми є спробами адаптації і розвитку всієї особистості, при цьому можна виходити з уявлення про багатовимірну структуру психіки. Для вирішення внутрішнього конфлікту людина зазвичай застосовує відразу декілька захисних механізмів. Але всі вони служать одній меті: зберегти цілісність уявлень про себе і про світ.

Мета статті – експериментальне дослідження взаємовпливу захисних механізмів і невротичних потреб у дівчат студентського віку.

Виклад основного матеріалу. Психологічний захист – система регуляторних механізмів, що служать усуненню або зведенню до мінімуму негативних, травмуючих особистість переживань, зв'язаних із внутрішніми або зовнішніми конфліктами, станами тривоги або дискомфорту. Захисні механізми діють на рівні несвідомості, особистість не усвідомлює, що з нею відбувається, вони заперечують, спотворюють дійсність, активізуються в конфліктній ситуації, ситуації фрустрації або стресу. Механізми психологічного захисту забезпечують регуляцію, спрямованість поведінки, редукують тривогу й емоційну поведінку.

Дана проблема розкривається в дослідженнях З. Фрейда, А. Фрейд, В. Райха, А. Налчаджяна, К. Роджерса, Т. Яценко, О. Плутчика, Ф. Перлза, В.В. Століна, Ф. Бассіна та інших.

У роботах З. Фрейда була вперше створена концепція психологічного захисту. Автор визначив захисні механізми Его як тактику, яку використовує особистість для захисту від відкритого вираження стимулів і зустрічного тиску з боку Супер-Его. Підкреслив, що Его реагує на загрозу посилення імпульсів такими шляхами, як утримання вираження імпульсів у свідомій діяльності індивідуума та спотворенням їх до такого рівня, щоб початкова їхня концентрація помітно знизилася [6].

Абсолютно всі механізми захисту діють на несвідомому рівні та стримують, заперечують або перебудовують розуміння реальності, аби зробити відчуття небезпеки менш шкідливим для людини.

В. Райх вважав, що вся структура характеру людини є єдиним захисним механізмом. В основі невроту лежить внутрішній конфлікт – зітк-

нення особливо значущих переконань, мотивів із такими, що суперечать їм життєвими обставинами. Нездатність вирішити такий конфлікт призводить до зростання внутрішньої напруги. У такі моменти життя несвідомо включаються особливі механізми психіки, які захищають свідомість від травматичних переживань. Робота цих механізмів супроводжується суб'єктивним переживанням полегшення і зниження внутрішньої напруги, тобто допомагає пристосовуватися до мінливих умов середовища [4].

На думку А. Налчаджяна, захисні механізми є спробами адаптації і розвитку всієї особистості, при цьому можна виходити з уявлення про багатовимірну структуру психіки. Також у своїх дослідженнях автор зазначає, що коли механізми захисту стають надмірно активними і систематичними, то вони можуть приймати патологічні форми [2].

Представник гуманістичного напрямку в терапії К. Роджерс вказував на те, що діяльність координується з Я-концепцією особистості. Задля того, щоб захистити Я-структуру, починає реагувати захист, поведінкова реакція організму на небезпеку [8].

На думку Т.С. Яценко, загальна мета й функції захисних механізмів – це послабити почуття страху й тривоги, зберегти самооцінку. Інакше кажучи, захист підсилює самоповагу людини й захищає її від небезпеки, що насувається, загрозливих переживань, зберігаючи при цьому цілісність «Я» – структури [9].

Особливий інтерес представляють дослідження невротичних конфліктів у психології. Невротичні особистості формуються в умовах явного дефіциту теплоти і безпеки у стосунках з батьками, оскільки, прагнучи до безпеки і подолання тривоги, дитина вибирає і формує властиву для неї захисну стратегію. Карен Хорні окреслила десять таких захисних стратегій, визначивши їх як невротичні потреби або тенденції особистості [6].

Проблема невротичних конфліктів і невротичних потреб була розглянута у працях К. Хорні, З. Фрейда, А. Адлера, Е. Фромма, К. Роджерса, У.М. М'ясищева, Р.А. Зачепицького, У.Д. Мягер, Б.Д. Карвасарського, Ю.Я. Тупіцина та ін.

Психоаналітики представляли невротизм та його симптоматику як наслідок внутрішніх протиріч людини. З. Фрейд вважав, що сутність невротизму – конфлікт між свідомим і несвідомим, який часто є рушієм поведінки та функціонування особистості.

Але слід зауважити, що різні представники психоаналізу неоднаково розуміють зміст несвідомого і, отже, змістовну сторону невротичного конфлікту. Наприклад, А. Адлер бачив сутність невротизму в конфлікті між почуттям неповноцінності і прагненням до самоствердження, жагою влади.

Е. Фромм не бачив суттєвої різниці між здоров'ям та невротизмом. Розглядаючи невротизм як конфлікт між потребою у свободі і потребою в безпеці,

він вважав, що різниця є тільки у ступені інтенсивності конфлікту у здорових та хворих на невроз [8].

У межах гуманістичного напрямку невроз розглядається як неможливість самоактуалізації, яка є головною потребою людини. Потребу в самоактуалізації А. Маслоу позначав як метапотребу, що виникає після задоволення дефіцитарних потреб (біологічних, безпеки), депривація метапотреб може привести до невротичних та психічних розладів.

Відсутність цілісного адекватного образу «Я», за концепцією К. Роджерса, народжує внутрішню тривогу, що призводить до розвитку неврозів. Людина з нестійким Я-образом стає психологічно вразливою, вона відчуває розбіжність між образом «Я» і власними переживаннями, керуючись у своїй поведінці і житті чужими оцінками і цінностями, чужими потребами, все далі йде від самої себе [8].

У працях вчених У.М. М'ясищева, Р.А. Зачепицького, У.Д. М'ягер, Б.Д. Карвасарського, Ю.Я. Тупіцина та ін. розкривається діалектична єдність об'єктивних факторів, піддається розгляду виникнення та розвиток невротичного конфлікту. Психоаналітичним позиціям, пошуку «витіснених» інстинктивних потягів як чинників внутрішнього конфлікту протиставляється його аналіз із позицій психології відносин.

К. Хорні розглядала невроз як захисну реакцію людського організму, що виникає у відповідь на пониження, агресію, гіперпротекцію.

На думку Хорні, виражена базальна тривога в дитини веде до формування неврозу в дорослої людини. Щоб впоратися з відчуттям недостатньої безпеки, безпорадності і страху перед навколишнім світом, дитина вдається до різних захисних стратегій. Виражені в поведінці, ці стратегії «орієнтують» людину на досягнення, «набуття» чого-небудь, тому для їх опису Хорні ще використовувала термін «невротичні потреби» [6].

Дослідження проводилося на базі ДДПУ, факультету «Психології, економіки та управління». Згідно з метою дослідження нами були використані такі методи та методики: статистичний метод оброблення отриманих даних (коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона); методика «Діагностика типологій психологічного захисту» Р. Плутчика в адаптації Л.І. Вассермана, О.Ф. Єришева, Є.Б. Клубової і ін.; методика «Ступінь вираженості невротичних потреб особистості» М.А. Кузнецова.

Дослідження захисних механізмів у дівчат студентського віку показало, що більш вираженими в нашій вибірці є такі механізми: проекція, раціоналізація та компенсація.

На середньому і високому рівнях виявлена проекція, відповідно у 40% і 60% молодих дівчат, на низькому показники відсутні. Власні бажання, почуття та особистісні риси, в яких студентки не хочуть зізнаватися собі через їх непривабливість, вони переносять на інших.

Для респондентів, у яких на високому рівні проявляється раціоналізація, а саме у 40% дівчат, характерним є інтелектуальне пояснення поведінки або рішень, які мають неусвідомлені причини. Раціоналізація має свою функцію маскування, приховування від свідомості самого суб'єкта справжніх мотивів його дій, думок і почуттів для забезпечення внутрішнього комфорту, збереження почуття власної гідності, самоповаги. Найчастіше даний механізм використовується досліджуваними з метою запобігти переживання провини або сорому. Під час дії цього механізму відбувається блокування усвідомлення тих мотивів, які виступають як соціально неприйнятні або не схвалюються. Даний механізм психологічного захисту виявляється також на середньому рівні у 50% та на низькому рівні у 10% дівчат.

Під час прояву захисного механізму компенсації, який був виявлений на високому рівні у 35% опитуваних, дівчата студентського віку більш схильні до подолання реальних або уявних недоліків шляхом створення протилежно спрямованої реакції для збереження позитивної самооцінки. Наприклад, почуття невпевненості в собі може компенсуватися розвитком підвищеної самовпевненості тощо. На середньому рівні виражається у 50%, а на низькому – у 15% досліджуваних.

Дослідження невротичних потреб у студентів-дівчат нашої вибірки показало, що найбільш вираженими є середні показники, але домінуючими саме на високому рівні виявилися такі результати:

1) потреба в позитивній афектації, де високий рівень виявлено у 55% досліджуваних, характеризується як сильне прагнення бути об'єктом захоплення з боку інших. Таким особистостям властива підвищена чутливість і сприйнятливості до критики. Студенткам притаманний острах самоствердження, острах ворожості з боку інших. На середньому рівні виявлена у 40%, на низькому рівні проявляється у 5%.

2) потреба в партнерстві: результати показали, що у 45% виявляється на високому рівні. У дівчат проявляється надмірна залежність від інших і острах отримати відмову або залишитися на самоті. «Любові» досліджувані надають перебільшене значення, тому що передбачається, що «любов» вирішує всі проблеми. Також дана невротична потреба виявлена у 40% на середньому рівні, у 15% – на низькому;

3) потреба в тому, щоб бути об'єктом захоплення: на високому рівні проявляється у 45%. Респондентам властиве прагнення створити позитивний образ себе, позбавлений недоліків і обмежень. Середні і низькі показники виявлені, відповідно, у 35% і 25% студенток;

4) потреба в самодостатності і незалежності як невротичний стан виражається на високому рівні

у 55% молодих дівчат. Поведінка в цьому випадку характеризується як уникання будь-яких відносин, які передбачають взяття на себе обов'язків. Наявність дистанції й відособленість – єдине джерело безпеки. Студенткам притаманний страх потреби в інших людях, у зв'язках, близькості, любові. Дана потреба виражається на середньому рівні у 35% і на низькому – у 10% досліджуваних.

На середньому рівні виражені невротичні потреби: у силі та у використанні інших. Високі показники варіюються від 15% до 20%, середній рівень у всіх виражається у 65%, а низький – від 15% до 20%. Для досліджуваних характерне прагнення домінувати і контролювати інших, бути об'єктом захоплення.

Потреба в бездоганності і незаперечності, де вираженість високого результату становить 35%, середнього – 50%, а низький рівень проявляється лише у 15% дівчат студентського віку, проявляється у спробі бути морально ідеальним у всіх відношеннях.

Для встановлення взаємозв'язку між досліджуваними параметрами нами використовувався коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона (r_{xy}). У результаті була встановлена прямопропорційна взаємозалежність між показниками невротичної потреби в досягненнях і захисним механізмом проєкції ($r_{xy}=0,44$; при $p\leq 0,01$). Студентки, у яких яскраво виражається потреба в особистих досягненнях, більш схильні приписувати об'єктам або оточуючим людям негативні властивості, риси, які в дійсності належать самій особистості.

Нами була встановлена прямопропорційна взаємозалежність між психологічною потребою в партнерстві та раціоналізацією ($r_{xy}=0,42$; при $p\leq 0,01$). Дівчата студентського віку вирішують свою надмірну залежність від інших у спробах довести, що будь-які їх вчинки виключно правильні.

У разі, коли в молодих дівчат виражається психологічна потреба у чітких обмеженнях, вони більш схильні до захисного механізму раціоналізації ($r_{xy}=0,45$; при $p\leq 0,01$), який характеризується спробою пояснити незрозуміле, виправдати помилку в прагненні зберегти самооцінку. Також студенти-дівчата схильні вдаватися до раціоналізації в разі прояву невротичної потреби в силі та в разі потреби в самодостатності та незалежності (відповідно $r_{xy}=0,35$ і $r_{xy}=0,38$; при $p\leq 0,01$). Досліджуваним властиве домінування та контроль

над іншими як самоціль і негативне ставлення до слабкості.

Висновки. На основі теоретичного аналізу та експериментального дослідження ми можемо стверджувати, що механізми психологічного захисту взаємодіють із невротичними потребами в дівчат студентського віку. У кожному з механізмів закріплюється певний засіб взаємодії зі світом. Невротичні потреби, як правило, діють не ізольовано – вони переплітаються, утворюючи стиль взаємодії особистості зі світом, спосіб емоційного реагування.

Невротична особистість відрізняється неадекватністю сили даних потреб, що зумовлює непослідовність і неврівноваженість її поведінки. Базисні риси невротичних характерів зумовлені труднощами соціалізації особистості та її асиміляції в культурному середовищі.

Література:

1. Бассин Ф.В., Бурлакова М.К., Волков В.Н. Проблема психологической защиты. *Психологический журнал*. 1988. Т. 9. № 3. С. 78–86.
2. Налчаджян А.А. Фрустрация, психологическая самозащита и характер. Защитные механизмы, самосознание и характер. Москва. 2013. Т. 2. URL : https://kartaslov.ru/книги/Налчаджян_А_А_Фрустрация_психологическая_самозащита_и_характер_Том_2/1.
3. Реана А.А. Психология человека от рождения до смерти : учебник. Санкт-Петербург : Питер. 2002. 656 с.
4. Романова Е.С., Гребенников Л.Р. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика. Мытищи : Талант, 2006. 87 с.
5. Фрейд З. Введение в психоанализ. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 384 с.
6. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза. Москва : Академический проект, 2008. 224 с.
7. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Москва : Академический проект, 2007. 224 с.
8. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 608 с.
9. Яценко Т.С. Основы глубинной психокоррекции: феноменология, теория і практика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 382 с.

Meloian A. E., Sevia S. A., Bozhenko I. E. Psychological peculiarities of protective mechanisms' effect on the neurotic needs of college age girls

This article deals with the psychological peculiarities of protective mechanisms' effect on neurotic needs of college age girls. On the basis of theoretical analysis, the authors consider neurotic needs as an irrational means of solving problems caused by basic anxiety and aimed at satisfying inadequate needs.

Psychological protection – a system of regulatory mechanisms that serve to eliminate or minimize the negative, traumatic personality experiences associated with internal or external conflicts, states of anxiety, discomfort. Psychological protection acts against the will of a person when something threatens his mental balance, his mental security, and ideas about himself.

Experimental research of protective mechanisms' effect on the neurotic needs of college age girls revealed the need for positive affection and approval from others; in partnership; the need to be an object of capture; in self-sufficiency, independence. All these listed needs are neurotic and rigorous for the individual. Neurotic individuals are not adaptive enough. They choose one need and try to satisfy it in all possible situations of social interaction.

The authors also identified the dominant protective mechanisms: projection, rationalization, compensation. College age girls are more inclined to be uncritical to their disadvantages and notice them only in others easily, accusing others of their personal problems. In consequence of rationalization, the testers sometimes justify their thoughts, feelings that are inappropriate actually. This mechanism helps to maintain self-esteem, avoid responsibility.

Under the protection of compensation mechanism, which manifests in attempts to find an appropriate replacement for a real or imaginary flaw in students, is more likely to be overcome by appropriating the values of another person. In this case, borrowed installations are accepted without re-structuring and therefore don't become part of the person itself.

The authors established at a statistically reliable level that neurotic needs interact with the psychological protection mechanisms in college age students.

Key words: *defense mechanisms, projection, compensation, rationalization, neurotic needs, basal anxiety.*